

УДК 341.1:504.4

DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2024.eco.6-57.12>

СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОХОРОНИ І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНИ

Сапко О.Ю.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
вул. Львівська, 15, 65016, м. Одеса
sapko-olga@ukr.net

Підписавши Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом (ЄС), Україна взяла на себе низку зобов'язань, серед яких і приведення свого законодавства у відповідність до норм і стандартів ЄС, в тому числі у сфері водного господарства. Питання впровадження вимог ЄС щодо охорони і раціонального використання водних ресурсів є надзвичайно актуальним для України. Від ефективності цього процесу залежить не лише екологічна ситуація в країні, але й її соціально-економічний розвиток, а також здатність адаптуватися до нових викликів глобального масштабу, таких як зміни клімату та забезпечення водою населення.

У сфері якості води та управління водними ресурсами імплементація законодавства ЄС для України відбувається в рамках шести директив, серед яких Водна Рамкова Директива, Паводкова Директива, Нітритна Директива, Директиви про очищення міських стічних вод, про питну воду та Рамкова Директива про морську стратегію. Для реалізації європейських норм в Україні: створено систему інтегрованого управління на основі басейнового принципу, а також засновано Басейнові ради; продовжується підготовка «Планів управління річковими басейнами» відповідно до затвердженого урядом Порядку; запроваджено діагностичний моніторинг вод у всіх річкових басейнах України, проведено скринінг забруднюючих речовин у найбільших річках, а також створено сучасні регіональні лабораторії для моніторингу якості води; затверджено нову методику для віднесення масивів поверхневих вод до класів екологічного та хімічного станів, що відповідає вимогам ЄС; затверджено «Водну стратегію до 2050 року», яка визначає основні принципи державної політики в сфері використання та охорони водних ресурсів, з акцентом на забезпечення водної безпеки та сталого управління водними ресурсами; схвалено «Морську природоохоронну стратегію України»; затверджено «Плани управління ризиками затоплення для певних територій у межах річкових басейнів»; прийнято Закон України «Про водовідведення та очищення стічних вод», який спрямований на покращення умов життєдіяльності людей і захист навколишнього середовища від впливу стічних вод. Таким чином, Україна вже здійснила значні кроки для впровадження вимог європейського законодавства в сфері управління водними ресурсами. Нові управлінські системи забезпечать досягнення цілей водної політики, зокрема доброго екологічного стану води та ефективності її використання. *Ключові слова:* водне середовище, водні ресурси, інтегроване управління, імплементація водного законодавства, євроінтеграція.

The state of implementation of the requirements of European legislation on the protection and rational use of water resources in Ukraine. Sapko O.

By signing the Association Agreement with the European Union (EU), Ukraine has undertaken a number of obligations, including bringing its legislation in line with EU norms and standards, including in the water sector. The issue of implementing EU requirements for the protection and rational use of water resources is extremely important for Ukraine. Not only the environmental situation in the country, but also its socio-economic development and ability to adapt to new global challenges, such as climate change and water supply, depend on the effectiveness of this process.

In the field of water quality and water management, Ukraine implements EU legislation within the framework of six directives, including the Water Framework Directive, the Flood Directive, the Nitrite Directive, the Urban Wastewater Treatment Directive, the Drinking Water Directive and the Marine Strategy Framework Directive. To implement European standards in Ukraine, the following has been done: an integrated management system based on the basin principle has been created, and Basin Councils have been established; preparation of River Basin Management Plans continues in accordance with the government-approved Procedure; diagnostic water monitoring has been introduced in all river basins of Ukraine, pollutants have been screened in the largest rivers, and modern regional laboratories for water quality monitoring have been established; a new methodology for assigning surface water bodies to classes of ecological and chemical conditions that meets EU requirements was approved; the Water Strategy until 2050 was approved, which defines the basic principles of state policy in the field of water use and protection, with a focus on ensuring water security and sustainable water management; the Marine Environmental Strategy of Ukraine was approved; Flood Risk Management Plans for certain areas within river basins were approved; the Law of Ukraine 'On Water Drainage' was adopted; the Law of Ukraine 'On Water Disposal and Wastewater Treatment' was adopted, which is aimed at improving the living conditions of people and protecting the environment from the impact of wastewater. Thus, Ukraine has already taken significant steps to implement the requirements of European legislation in the field of water management. New management systems will ensure that water policy objectives are met, in particular good ecological status and efficient use of water. *Key words:* water environment, water resources, integrated management, implementation of water legislation, European integration.

Актуальність дослідження. Водні ресурси, їх стан та рівень використання є одними з основних факторів, які визначають розвиток будь-якої держави. Вода є життєво необхідним ресурсом для забезпечення потреб людини, економіки та екосистем. Вона впливає на всі сфери життєдіяльності, зокрема на сільське господарство, промисловість, енергетику, транспорт, екологію та здоров'я населення. Тому правильне управління водними ресурсами є важливим чинником сталого розвитку держави.

Підписавши Угоду про Асоціацію з Європейським Союзом (ЄС), Україна взяла на себе низку зобов'язань, серед яких і приведення свого законодавства у відповідність до норм і стандартів ЄС, в тому числі у сфері водного господарства. В Україні існують значні виклики у сфері управління водними ресурсами, зокрема через недостатньо розвинену інфраструктуру водопостачання та водовідведення, забруднення річок та озер, а також дефіцит прісної води в деяких регіонах. Однак в контексті європейських вимог Україна має можливість створити більш ефективну систему управління водними ресурсами, що базується на принципах прозорості, участі громадськості та інтегрованого підходу. Таким чином, питання впровадження вимог ЄС щодо охорони і раціонального використання водних ресурсів є надзвичайно актуальним для України. Від ефективності цього процесу залежить не лише екологічна ситуація в країні, але й її соціально-економічний розвиток, а також здатність адаптуватися до нових викликів глобального масштабу, таких як зміни клімату та забезпечення водою населення.

Мета роботи. Аналіз впровадження вимог ЄС у сфері охорони і раціонального використання водних ресурсів в Україні.

Методи дослідження. В роботі використаний метод системного аналізу діючих нормативно-правових документів, щодо охорони та раціонального використання водних ресурсів в ЄС та в Україні, узагальнення та інтерпретація отриманих результатів.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. Тема дослідження відповідає ключовим напрямкам екологічної політики України, спрямованим на охорону, відновлення та раціональне використання водних ресурсів, які закріплені в Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» та «Водній стратегії України на період до 2025 року». Окрім того, робота є важливою в контексті оцінки впровадження норм європейського законодавства у сфері охорони та раціонального використання водних ресурсів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню даної теми присвячена низка робіт, в тому числі [1–5]. В роботах проаналізовано нормативно-правові акти ЄС, які стосуються питань щодо охорони і раціонального використання водних ресурсів, стан їх імплементації в нормативно-пра-

вову базу України. В роботі [1] наведено детальний аналіз Директив ЄС які стосуються управління водними ресурсами, а в роботі [2] наведено теоретичні підходи до формування стратегії водної політики України в сучасних умовах. Дане дослідження є продовженням роботи [5], яка була присвячена впровадженню принципів інтегрованого управління водними ресурсами в Україні.

Результати досліджень. Законодавство ЄС встановлює комплексну систему управління водними ресурсами, вимагаючи від країн-учасниць створення відповідних адміністративних структур, розробки планів, а також моніторингу та контролю якості води. Основним нормативним документом у ЄС для дій спільноти у сфері водної політики є Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2000 р. (Водна Рамкова Директива), завданням якої є: забезпечення людей питною водою, постачання води для інших господарських потреб, охорона водного середовища і обмеження наслідків повеней і посух [6].

На теперішній час Україною виконано значну роботу з імплементації Водної Рамкової директиви у сфері управління водними ресурсами. Окремі принципи інтегрованого управління водними ресурсами почали реалізовуватися в Україні ще до підписання Угоди про асоціацію. Зокрема, згідно з Законом України № 1641-VIII від 04.10.2016 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом», було внесено зміни до Водного кодексу, а саме територія України була розділена на 9 водогосподарських ділянок, відповідно до основних річкових басейнів та на законодавчому рівні закріплено впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами на основі басейнового принципу. Цим же документом зазначається, що «Плани управління річковими басейнами» розробляються та реалізуються з метою досягнення екологічних цілей, встановлених для кожного району річкового басейну, у визначені терміни [7].

Розробка перших «Планів управління річковим басейном» для кожного району почалася під час реалізації «Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» [8]. Наразі вже завершено розробку проектів «Планів управління» для всіх річкових басейнів з урахуванням впливу військових дій на водні ресурси України. Завершення цієї роботи дозволяє забезпечити виконання умов для імплементації «Водної Рамкової Директиви».

Для реалізації принципів басейнового управління в Україні починаючи з 2016 р. було створено нові Басейнові ради. У 2017 р. було ухвалено типові Положення про ці Ради [9], а в другій половині 2018 р. було сформовано 13 Басейнових рад від-

повідно до діючих річкових басейнів, за винятком території тимчасово окупованого Криму [5].

Однією з основ впровадження принципів інтегрованого управління водними ресурсами є державний моніторинг вод. З 2019 р. із прийняттям нового «Порядку здійснення державного моніторингу вод» в Україні запроваджено європейський підхід до моніторингу вод, який визначає чіткий розподіл обов'язків між суб'єктами моніторингу та усуває дублювання функцій. Також введено нові показники, які раніше не вимірювалися в Україні, зокрема пріоритетні, гідроморфологічні та біологічні [10]. У 2022 р. Державне агентство водних ресурсів України затвердило державні Програми моніторингу вод, що включають діагностичний та операційний моніторинг масивів поверхневих, підземних і морських вод для басейнів річок Дону, Дністра, Дунаю та Вісли.

У лютому 2019 р. в Україні набрала чинності нова «Методика віднесення масиву поверхневих вод до одного з класів екологічного та хімічного станів масиву поверхневих вод, а також віднесення штучного або істотно зміненого масиву поверхневих вод до одного з класів екологічного потенціалу штучного або істотно зміненого масиву поверхневих вод», яка повністю відповідає вимогам ЄС [11]. Відповідно до неї, класифікація екологічного стану розробляється окремо для кожного типу масиву, що робить її специфічною для конкретного типу води. Нова методика вже використовується для аналізу даних щодо оцінки якості поверхневих вод в Україні.

Найбільш важливим документом в контексті виконання міжнародних зобов'язань у сфері водної безпеки є затверджена у 2022 р. «Водна стратегія України до 2050 року», якою визначено ключові принципи державної політики в області використання, охорони та відтворення водних ресурсів [12]. Стратегія містить п'ять стратегічних цілей, для кожної з яких визначено 40 вимірюваних показників і відповідні завдання.

На жаль, у травні 2023 р. Верховною Радою України відхилене та знято з розгляду проект Закону «Про забезпечення конституційних прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля» (реєстр. № 6004-д), яким передбачалося впровадження інтегрованого екологічного дозволу, визначення видів діяльності, що потребують такого дозволу, а також встановлення вимог щодо застосування найкращих доступних технологій, методів управління, моніторингу викидів та контролю за дотриманням умов інтегрованого дозволу [13].

Основним нормативним документом для дій спільноти у сфері політики з охорони морського середовища у ЄС є Директива 2008/56/ЄС Європейського парламенту та Ради від 17 червня 2008 р. що встановлює рамки діяльності Співтовариства у сфері політики з морського середовища (Рамкова Директива про морську стратегію) [14]. Для впровадження положень цієї Директиви в Українське законодав-

ство, Уряд у 2021 р. затвердив Морську природоохоронну стратегію України, яким визначено основні принципи державної політики в сфері охорони морського середовища до 2034 р. та механізми забезпечення «доброго» екологічного стану Азовського та Чорного морів [15].

На превеликій жаль, внаслідок війни змінилися плани щодо впровадження Європейських норм і підходів до охорони морського середовища, тому після завершення бойових дій Урядом необхідно буде переглянути План дій до «Морської Стратегії» та скоригувати заходи. Крім того, робота щодо підготовки проекту «Плану дій для досягнення та підтримання «доброго» екологічного стану Азовського і Чорного морів» може бути відновленою тільки після завершення воєнного стану в Україні.

Основним нормативним документом щодо захисту вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел у ЄС є Директива Ради 91/676/ЄЕС від 12 грудня 1991 р. щодо захисту вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел (Нітратна Директива), яка спрямована на зменшення забруднення вод азотомісними сполуками від розподілених сільськогосподарських джерел [16]. У рамках імплементації цієї Директиви, Україною було затверджено нові «Правила щодо забезпечення родючості ґрунтів та використання певних агрохімікатів», які стосуються виробників-товарів, що здійснюють сільськогосподарську діяльність у зонах які є уразливими до накопичення нітратів [17]. На жаль, на сьогоднішній день існуючих нормативних документів недостатньо для повної імплементації Нітратної Директиви. Уряд затримує розробку «Планів управління зонами, схильними до накопичення нітратів», через непорозуміння між різними Міністерствами щодо визначення таких зон.

У серпні 2024 р. до Верховної Ради України було подано Проект Закону «Про захист вод від забруднення, викликаного нітратами з сільськогосподарських джерел», який встановлює правові та організаційні основи для захисту підземних і поверхневих вод від нітратного забруднення, а також визначає ключові принципи і вимоги до сільськогосподарської діяльності в зонах, чутливих до накопичення нітратів [18]. На теперішній час документ знаходиться на розгляді у Верховній Раді.

Основним нормативним документом щодо оцінки і управління ризиками затоплення у ЄС є Директива 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2007 р. про оцінку та управління ризиками затоплення, яка зобов'язує держави-члени здійснити попередню оцінку ризиків затоплення, щоб визначити річкові басейни та суміжні прибережні райони, де цей ризик існує [19]. На теперішній час в Україні триває розробка карт ризиків і загроз затоплення, а саме проводяться дослідження планів управління ризиками затоплення для конкретних територій в межах річкових басейнів,

визначаючи місцевості з високим ризиком затоплення на період 2023–2028 рр. В рамках імплементації Директиви, урядом було розроблено та затверджено «Методику попередньої оцінки ризиків затоплення», яка дозволяє виявити території з потенційно значними загрозами затоплення у всіх річкових басейнах України, а також інші можливі джерела затоплення [20].

Основним нормативним документом щодо очистки міських стічних вод у ЄС є Директива № 91/271/ЄЕС про очистку міських стічних вод» зі змінами та доповненнями, внесеними Директивою № 98/15/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003 і Регламентом (ЄС) № 1137/2008 [21]. З метою виконання вимог цієї Директиви, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про водовідведення та очищення стічних вод», який визначає правові, економічні та організаційні основи функціонування системи водовідведення, спрямовані на створення комфортних умов для життя людей та захист навколишнього середовища від негативних наслідків стічних вод [22].

На сьогоднішній день в Україні реалізація Директиви Ради 98/83/ЄС від 3 листопада 1998 р. про якість води, призначеної для споживання людиною [23] регламентується нормативно-правовим актом ДСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною», яким встановлено гігієнічні вимоги щодо якості всіх видів питних вод, що використовуються в кра-

їні [24]. Крім того, Верховна Рада ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання», розроблений Кабінетом Міністрів, яким передбачається регулювання відносин, щодо водопостачання та водовідведення; запобігання погіршенню якості води водних об'єктів та інш. [25].

Висновки. У сфері охорони і раціонального використання водних ресурсів імплементація законодавства ЄС для України відбувається в рамках шести Європейських Директив, а саме: Водної Рамкової Директиви, Рамкової Директиви про морську стратегію, Паводкової і Нітритної Директив, Директиви про очищення міських стічних вод та про питну воду.

На теперішній час, Україна вже здійснила значні кроки для впровадження вимог європейського законодавства в сфері управління водними ресурсами. Положення Водної Рамкової Директиви та Директиви про морську стратегію впроваджено в Українське законодавство майже повністю. Нові створені управлінські системи вже працюють по всіх водних басейнах та повинні забезпечити досягнення цілей водної політики України, зокрема доброго екологічного стану води та ефективності її використання. В меншому ступені в Україні імплементовано вимоги Паводкової та Нітритної Директив, Директиви про очищення міських стічних вод та Директиви про питну воду. Проте робота над зміною законодавства продовжується.

Література

1. Пінчук О.Л., Герасімов Є.Г., Куницький С.О. Директиви ЄС у сфері управління водними ресурсами: довідник. Рівне: «Волинські береги», 2019. 224 с.
2. Хвесик М., Левковська Л., Мандзик В. Стратегія водної політики України: перспективи реалізації. *Економіка природокористування і сталій розвиток*. 2021. № 10 (29). С. 6-15.
3. Коморін В.М., Дикий Є.О. Екологічний моніторинг як базовий елемент морської стратегії України. *Геологія та корисні копалини Світового океану*. 2017. № 4 (50). С. 95-103.
4. Уберман В.І., Васьковець Л.А. Європейське законодавче регулювання скидання забруднюючих речовин та проблеми його імплементації Україною. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. № 4 (44). 2019. URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/199752> (дата звернення: 20.12.2024).
5. Сапко О.Ю. Аналіз виконання вимог Європейського законодавства щодо управління водними ресурсами в Україні. *Науково-практичний журнал «Екологічні науки»*. 2021. № 3 (36). С. 64-68.
6. Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики: Директива № 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text (дата звернення: 10.12.2024).
7. Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом: Закон України від 4 жовтня 2016 р. № 1641-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1641-19/paran102#n102> (дата звернення: 10.12.2024).
8. Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 р. № 4836-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4836-17#Text> (дата звернення: 10.12.2024).
9. Про затвердження Типового положення про басейнові ради: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 26 січня 2017 р. № 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-17#Text> (дата звернення: 12.12.2024).
10. Порядок здійснення державного моніторингу вод: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.12.2024).
11. Методика віднесення масиву поверхневих вод до одного з класів екологічного та хімічного станів масиву поверхневих вод, а також віднесення штучного або істотно зміненого масиву поверхневих вод до одного з класів екологічного потенціалу штучного або істотно зміненого масиву поверхневих вод: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 14 січня 2019 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-19#Text> (дата звернення: 12.12.2024).
12. Водна стратегія України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2022 р. № 1134-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.12.2024).

13. Проект Закону про забезпечення конституційних прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля (реєстр. № 6004-д). URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-zabezpechennya-konstitutsiynikh-prav-gromadyan-na-bezpechne-dlya-zhittya-i-zdorovya-dovkillya> (дата звернення: 15.12.2024).
14. Директива 2008/56/ЄС Європейського парламенту та Ради від 17 червня 2008 р. що встановлює рамки діяльності Співтовариства у сфері політики з морського середовища (Рамкова Директива про морську стратегію). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EU080076> (дата звернення: 15.12.2024).
15. Морська природоохоронна стратегія України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1240-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.12.2024).
16. Директива Радивід 12 грудня 1991 р. щодо захисту вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_002-91#Text (дата звернення: 15.12.2024).
17. Правила щодо забезпечення родючості ґрунтів та використання певних агрохімікатів: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 24 листопада 2021 р. № 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0034-22#Text> (дата звернення: 15.12.2024).
18. Про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел: Проект Закону України від 16 серпня 2024 р. № 11486. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/J11494A> (дата звернення: 15.12.2024).
19. Директива 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2007 р. про оцінку та управління ризиками затоплення. URL: <https://compass27.info/dyrektyva-2007-60-yes-pro-oczinku-ta-upravlinnya-ryzykamy-zatoplennya/> (дата звернення: 15.12.2024).
20. Методика попередньої оцінки ризиків затоплення: Наказ Міністерства Внутрішніх Справ України від 17 січня 2018 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0153-18#Text> (дата звернення: 15.12.2024).
21. Директива Ради 91/271/ЄЕС «Про очистку міських стічних вод» від 21 травня 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_911#Text (дата звернення: 15.12.2024).
1. 18. Про водовідведення та очищення стічних вод: Закон України від 12 січня 2023 р. № 2887-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-20#Text> (дата звернення: 20.12.2024).
22. Про водовідведення та очищення стічних вод: Закон України від 12 січня 2023 р. № 2887-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-20#Text> (дата звернення: 20.12.2024).
23. Директива Ради 98/83/ЄС від 3 листопада 1998 р. про якість води, призначеної для споживання людиною. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_963#Text (дата звернення: 15.12.2024).
24. ДСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10#Text> (дата звернення: 15.12.2024).
25. Про внесення змін до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання»: Закон України від 18 травня 2017 р. № 2047-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2047-19#Text> (дата звернення: 15.12.2024).